

DEFINIȚIA PROFESIUNILOR DE RESTAURATOR ȘI CONSERVATOR A CONSILIULUI INTERNAȚIONAL AL MUZEELOR (I.C.O.M.)

Rodica Antonescu

Cuvânt înainte

Accastă versiune apare din dorința de a ajuta la o receptare cât mai nuanțată a unui text fundamental pentru profesiunea noastră. Urmare a unor discuții foarte interesante cu domnul Paul Dan Octavian (de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, președintele A.T.R.E.C.O.), autorul primei traduceri a Definiției profesiei, am convenit asupra oportunității apariției unor comentarii la această Definiție. Textul care urmează este un prim demers în acest sens. Intenționez să dezvolt cu alt prilej notele explicative care însoțesc prezenta versiune, în sensul relevării implicațiilor pe care Definiția le poate avea atât pentru tinerii aflați în procesul de formare cât și pentru colegii mai tineri care nu au avut acces din diferite motive, la acest text în variantă originală. Pentru moment mă voi limita la semnalarea prin asteriscuri a diferențelor minore și voi comenta în note unele diferențe majore dintre cele două versiuni.

O problemă majoră de receptare a înțeleșurilor acestei Definiții constă în prezența în limba română a ambilor termeni (conservator și restaurator) ca urmare a existenței celor două profesii înrudite dar cu competențe foarte diferite în privința gradului de acces la intimitatea materială a obiectului cultural. Textul original al Definiției se referă la starea de lucruri existentă în Occident. Există echivalențe, căci „le restaurateur“ și „der Restaurator“ sunt similari „restauratorului“ din România în privința competențelor. „The Conservator“ este însă de la început specializat într-un domeniu foarte strict delimitat, iar formarea sa urmează etape clare de creștere a competențelor. Activitatea sa diferă de cea a „custodian-ului“. Acesta din urmă este oarecum echivalentul „conservatorului“ român, așadar un „păstrător“, care primește doar o pregătire generală orientată asupra controlului factorilor de mediu. Din acest motiv, orice intervenție pe obiect este în mod firesc nerecomandată, întrucât cunoștințele sale sunt foarte limitate în acest sens.

Din respect față de textul original am păstrat formularea „conservator-restaurator“ în speranța unei chiar mai bune înțelegeri a specificului profesiei de restaurator și a celei de conservator.

Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM)
 Comitetul pentru Conservare
 Grupul de Lucru pentru Formare în Conservare și Restaurare
 Conservatorul-Restaurator: O Definiție a Profesiunii.

Prefață

Acest document se bazează pe textul* elaborat în limba germană de către Agnes Ballestrem și prezentat ca document de lucru Comitetului pentru Norme și pentru Formare a ICCROM la reuniunea din noiembrie 1978. Grupul de Lucru pentru Formare în Conservare și Restaurare a Comitetului ICOM pentru Conservare a discutat acest document pentru prima dată la reuniunea de la Zagreb, în 1978. O versiune revizuită a fost publicată în pre-tirajele Reuniunii Triennale a Comitetului de Conservare în 1981 la Ottawa, Canada, (raport 81/22/0), cu o introducere de H.C. von Imhoff. Textul a fost apoi rescris de Eleanor McMillan și Paul N. Perrot. Noua versiune a fost adoptată în unanimitate, cu amendamente minore, în cursul reuniunii provizorii a Grupului de Lucru pentru Formare în Conservare și Restaurare, la Dresda – 5 septembrie 1983. Documentul a fost apoi supus Consiliului de Direcție al Comitetului la Reuniunea de la Barcelona – 26 noiembrie 1983. Consiliul de Direcție a recomandat efectuarea unui studiu complementar redactării acestei Definiții, înainte ca Grupul de Lucru să îl prezinte Adunării Comitetului cu ocazia Reuniunii Triennale de la Copenhaga, din septembrie 1984. Această ultimă versiune a fost revizuită de Raj Isar, Janet Bridgland și Christoph von Imhoff între noiembrie 1983 și august 1984.

1. *Introducere*

1.1. Scopul acestui document este de a stabili obiectivele, principiile și necesitățile fundamentale ale profesiei de conservator-restaurator.

1.2. În majoritatea țărilor, profesia de conservator-restaurator¹ rămâne încă de definit: actualmente orice persoană care conservă sau restaurează este numită conservator sau restaurator, oricare ar fi amploarea și nivelul formației sale.²

1.3. Din respect pentru etica profesională și pentru normele practice ale conservării referitoare la obiectele aflate în tratament, ca și pentru proprietarii acestor obiecte, încercări de definire a acestei profesii au fost făcute în mai multe rânduri, pentru a o distinge de profesii înrudite³ și pentru a determina nevoile specifice în formare. Alte profesii, precum cele de medic, jurist sau arhitect, au avut în cursul evoluției lor etape de autoexaminare și de autodefinire, fixându-și norme recunoscute care sunt acum general acceptate.

* Traducerea este făcută după: „Le conservateur-restaurateur: une définition de la profession”, text apărut în revista *Nouvelles de l'ICOM*, vol. 39, No. 1, 1986, pg. 5-6. Prima traducere a acestui text aparține domnului Paul Dan Octavian, restaurator, Muzeul Brukenthal, Laboratorul Zonal de Restaurare și Conservare, Sibiu. Textul acestei prime variante a fost supus aprobării și adoptat de Adunarea Generală de constituire a ATRECO în 1992.

¹ Utilizarea acestui termen este un compromis, dat fiind că același profesionist este numit “conservator” în țările anglofone și “restaurator” în țările de limba latină sau germanică. (n. 1. în text orig.)

² Așa cum arătam în Cuvânt înainte, în România există o deosebire notabilă între profesia de conservator și cea de restaurator. Diferența de amploare a cunoștințelor dobândite în perioada formării are drept efect departajarea competențelor de intervenție asupra obiectelor culturale. (n.t.)

³ Unele profesii înrudite cu conservarea - arhitecți, cercetători, ingineri specialiști în conservare - și toate profesiunile care contribuie la conservare și nu sunt menționate în acest document, căci acestea au fost deja supuse normelor profesionale recunoscute. (n. 2. în text orig.)

Definirea profesiei de conservator-restaurator este justificată și oportună, trebuind să permită profesiei să aibe un statut egal cu al celorlalte discipline înrudite precum cele de custode, arheolog, cercetător.

2. Activitatea conservatorului-restaurator

2.1. Activitatea conservatorului-restaurator constă în examenul tehnic, prezervarea⁴ și conservarea/restaurarea bunurilor culturale:

examenul este prima⁵ procedură aplicată pentru a determina⁶ structura originală și părțile componente ale unui obiect, precum și amploarea deteriorărilor, alterările și pierderile suferite, documentând constatările făcute.

*prezervarea*⁷ este acțiunea întreprinsă pentru a întârzia sau preveni⁸ deteriorarea sau prejudiciile pe care bunurile culturale sunt susceptibile a le îndura, folosind mijloacele de control al mediului ambiant și/sau tratamentul structurilor obiectelor culturale, pentru a le menține cât mai mult timp posibil într-o stare de stabilitate.

restaurarea este acțiunea întreprinsă pentru a reda comprehensibilitatea unui obiect deteriorat sau prejudiciat, prin sacrificarea minimă a integrității sale estetice sau istorice.

2.2. Conservatorii-restauratori lucrează în muzee, în servicii oficiale de protejare a patrimoniului, în antreprize de conservare private sau în mod independent. Sarcina lor este de a înțelege aspectul material al obiectelor care dețin o semnificație istorică și artistică în scopul de a le preveni degradarea, favorizând inteligibilitatea care să permită distincția între ceea ce este original și ceea ce este fals.

3. Impactul și clasificarea activităților conservatorului-restaurator

3.1. Conservatorul-restaurator are o responsabilitate particulară față de tratamentul adus *originalilor de neînlocuit*, adesea unice și de o mare valoare artistică, religioasă, istorică, științifică, culturală, socială sau economică. Valoarea acestor obiecte rezidă în felul fabricării lor, în mărturia lor directă ca documente istorice și deci în autenticitatea lor.

Aceste obiecte „sunt expresia semnificativă a vieții spirituale, religioase și artistice a trecutului, adesea documentele unei situații istorice, fie că sunt opere de primă importanță sau simple obiecte ale vieții cotidiene.”⁹

3.2. Calitatea documentară a unui obiect istoric este *baza de cercetare* în istoria artelor, etnografie, arheologie și alte discipline cu bază științifică. De aici, importanța prezervării integrității lor fizice.

3.3. Pentru că riscurile manipulării sau ale transformărilor vătămătoare ale unui obiect sunt inerente oricărei intervenții în conservare sau în restaurare,

⁴ Deși există rețineri „pudice”, cuvântul PREZERVARE are un înțeles bine determinat în limba română și este absolut necesar pentru a desemna acțiunea de păstrare controlată, specifică profesiei de conservare și restaurare. (n.t.)

⁵ Examinarea nu este o „procedură preliminară” ci face parte din metodologie, fiind egală în importanță cu intervenția propriei-zisă. Caracterul științific al restaurării sau conservării rezidă într-o măsură foarte mare în acest prim contact cu obiectul cultural. (n.t.)

⁶ Domnul Paul Dan Octavian vorbește despre „determinarea importanței documentare a unui obiect” chiar la începutul enumerării acțiunilor subsumate procedurii de examinare. Însă acest pas nu este menționat în textul original și, mai ales, nu intră în aria de competență a profesiei. (n.t.)

⁷ Vezi nota 4.

⁸ „Prevenirea” este în acest caz sinonimă cu ansamblul de măsuri care trebuie să diminueze factorii de risc. „Oprirea” deteriorării obiectului cultural este practic o utopie. (n.t.)

⁹ G.S. Graf Adelman - *Restaurator und Denkmalpflege* - in: *Nachrichtenblatt der Denkmalpflege in Baden-Württemberg*, 8, nr. 3. (n. 3. in text orig.)

conservatorul-restaurator trebuie să lucreze în cooperare foarte strânsă cu responsabilul colecțiilor sau alt specialist. Împreună ei trebuie să distingă între necesar și nefolositor între posibil și imposibil, între intervenția care pune în valoare ¹⁰ calitatea unui obiect și cea făcută în defavoarea integrității aceluși obiect.

3.4. Conservatorul-restaurator trebuie să fie conștient de *natura documentară a unui obiect*. Fiindcă fiecare obiect conține singur sau într-un ansamblu date și mesaje istorice și/sau spirituale, conservatorul restaurator trebuie să fie sensibil la acestea atunci când le întâlnește în cursul cercetării și lucrului său pe obiect, să le recunoască natura și să fie îndrumat de ele în îndeplinirea sarcinii sale.

3.5. În același timp, toate intervențiile trebuie să fie precedate de un *examen metodic și științific*, orientat spre înțelegerea obiectului în toate aspectele sale, iar consecințele fiecărei manipulări trebuie să fie luate în considerare integral. Oricine, care din lipsă de informații nu poate realiza un astfel de examen, sau oricine care prin lipsă de interes ori pentru alte rațiuni nu procedează în acest fel, nu poate fi încărcat cu responsabilitatea tratamentului. Un conservator-restaurator educat bine format și experimentat este singurul capabil să interpreteze corect rezultatele unor astfel de examene: doar o persoană care posedă aceste calități poate prevedea consecințele deciziilor luate.

3.6. Orice intervenție pe un obiect istoric sau artistic trebuie să urmeze demersul comun oricărei *metodologii științifice*: cercetarea surselor, analiza, interpretare și sinteza. Doar în aceste condiții tratamentul realizat prezervă integritatea fizică a obiectului și îi face accesibilă semnificația. Mai important încă, acest demers amplifică capacitatea de descifrare a informațiilor și contribuie astfel la o nouă cunoaștere.

3.7. Conservatorul-restaurator lucrează asupra obiectului însuși. Acest lucru, precum cel al chirurgului, este mai ales o *artă manuală/un savoir faire*. ¹¹ În plus, ca și în cazul chirurgului, abilitatea manuală trebuie să fie legată de o cunoaștere teoretică și de o capacitate de a judeca simultan situația și de a acționa imediat în consecință, evaluând concomitent impactul acesteia. ¹²

3.8. *Cooperarea interdisciplinară* este de o importanță primordială, căci astăzi conservatorul-restaurator trebuie să lucreze ca membru al unei echipe. Așa cum un chirurg nu poate fi în același timp radiolog, patolog sau psiholog, conservatorul-restaurator nu poate fi un expert în artă ori istorie culturală și în chimie și/sau alte științe naturale sau umanistice. Ca și în cazul chirurgului, munca conservatorului-restaurator poate și trebuie să fie completată de rezultatele analizelor și cercetărilor oamenilor de știință. Această cooperare va funcționa bine dacă conservatorul-restaurator este capabil să-și formuleze întrebările de o manieră științifică și precisă și să interpreteze rezultatele într-un context exact.

¹⁰ „Repunerea în valoare a calităților unui obiect cultural” înseamnă readucerea acestuia la nivelul valorii sale originale sau dobândite prin trecerea timpului. D-l Dan Paul Octavian vorbește despre „procedeu optim care să sporească calitățile materiale ale obiectului”. Această acțiune ar fi una deosebit de riscantă, putând pune în pericol originalitatea obiectului cultural. (n.t.)

¹¹ „Savoir faire” ca expresie consacrată exprimă o complexitate și o multitudinea de abilități care depășesc simpla „îndemănare”. (n.t.)

¹² Capacitatea de a judeca situația și de a acționa simultan în consecință este deosebit de importantă pentru un restaurator. Reacția necontrolată în fața unei situații dificile poate fi fatală unui obiect cultural. De aceea sunt uimit de varianta d-lui Paul Dan Octavian care diluează înțelesul specific prin segmentarea frazei: trebuie să evalueze în fiecare moment o situație, să facă de îndată intervenția optimă și să estimeze rezultatul dat”. (n.t.)

4. Diferențele față de profesiunile înrudite

4.1. Activitățile profesionale ale conservatorului-restaurator sunt diferite de cele ale profesiunilor artistice sau artizanale. Unul dintre criteriile fundamentale ale acestei diferențe este acela că prin activitățile sale *conservatorul-restaurator nu creează obiecte culturale noi*. Reconstituirea fizică a ceea ce nu mai există sau nu poate fi prezervat este de domeniul artizanatului sau al profesiunilor artistice precum cele ale feronierilor auritorilor, ebeniștilor, decoratorilor și altora. Totuși aceștia pot deasemenea să beneficieze foarte mult de pe urma descoperirilor și cunoștințelor conservatorilor-restauratori.

4.2. Doar un conservator-restaurator bine format și cultivat, experimentat și foarte sensibil poate *recomanda ca o intervenție pe un obiect cu semnificație istorică și/sau artistică să fie făcută* de un artist, artizan sau conservator-restaurator. Doar acea persoană, în acord cu conservatorul sau alt specialist, are toate mijloacele de a examina un obiect, de a-i determina condiția și de a-i evalua semnificația documentară materială.

5. Formarea și educarea conservatorilor-restauratori.

5.1. Pentru a dobândi calitățile ¹³ și *specificitățile profesionale* descrise mai sus, viitorii conservatori-restauratori trebuie să capete o formare artistică, tehnică și științifică bazată pe o educație completă, generală.

5.2. *Formarea* va trebui să cuprindă dezvoltarea sensibilității și abilității manuale, dobândirea unei cunoașteri teoretice a materialelor și tehnicilor și o cunoaștere fundamentală a metodologiei științifice, pentru a-i dezvolta ¹⁴ capacitatea de rezolvare a problemelor de conservare printr-o apropiere sistematică, pornind de la cercetări precise și printr-o interpretare critică a rezultatelor.

5.3. Formarea și studiile teoretice trebuie să conțină următoarele subiecte:

- istoria artelor și a civilizațiilor
- metode de cercetare și de documentare
- cunoașterea tehnologiilor și a materialelor
- teoria și etica conservării
- istoria și tehnologia conservării-restaurării, chimia, biologia și fizica proceselor de deteriorare și a metodelor de conservare. ¹⁵

¹³ „Dobândirea calităților” necesare acestei profesii ar trebui să devină unul dintre scopurile principale ale formării tinerilor conservatori sau restauratori. Trebuie să ieșim odată din atmosfera medievală de „inițiere” în „misterul de nepătruns” al „marilor maeștri” înarmați cu secrete de atelier inavuabile. De aceea nu înțeleg motivația formulării d-lui Paul Dan Octavian: „pentru a corespunde cerințelor profesionale specificate anterior”. Un restaurator sau un conservator în formare este rareori „corespunzător” în acest prim stadiu și astfel sunt mereu prea puțini cei care au acces la această profesiune. (n.t.)

¹⁴ n faza de formare profesională, un viitor conservator sau restaurator trebuie să-și dezvolte capacitățile de rezolvare a unei probleme specifice. D-l Paul Dan Octavian consideră însă că „conservatorul-restaurator trebuie, deci, să aibă *competența* (s.n.) de a soluționa probleme complicate (sic!) de conservare” (n.t.)

¹⁵ D-l Paul Dan Octavian formează o nouă rubrică din finalul acestei enumerări (chimia, biologia și fizica). Deși subscriu la acest demers, considerând că aceste materii pot constitui un corpus unitar, din respect față de textul original am prezentat varianta publicată la Copenhaga.

5.4. Este clar că stagiul de practică ¹⁶ constituie o parte esențială a oricărui program de formare. Formarea trebuie să se încheie printr-o teză sau un memoriu ¹⁷, iar absolvirea acesteia trebuie să fie recunoscută ca echivalentă unei diplome universitare.

5.5. În toate stadiile formării conservatorilor-restauratori, accentul trebuie pus pe practică, dar fără a pierde niciodată din vedere necesitatea dezvoltării și perfecționării înțelegerii factorilor tehnici, științifici, istorici și estetici. Scopul ultim al formării este creșterea unor profesioniști de înaltă competență, calificați și capabili să realizeze într-o manieră judicioasă ¹⁸ intervenții extrem de complexe în conservare și să le documenteze într-un mod profund și substanțial astfel încât lucrul și datele înregistrate să contribuie nu doar la prezervare ci și la o mai temeinică înțelegere a evenimentelor istorice și artistice relative la obiectele aflate în tratament.

Copenhaga, septembrie 1984.

***The Definition of the Restores Profession,
at the International Council of Museums ICOM***

The document is based upon a text entitled "Le Conservateur-ré Restaurateur: une définition de la profession", published in "Nouvelles de ICOM, vol. 39, no. 1, 1986, discussing the features of the above-mentioned profession, the duties, the aims of restoration, the international norms accepted, all summing-up a world-wide important deontology.

¹⁶ Stagiul de practică este o formă de pregătire foarte importantă în restaurare, dar ca orice formulă de învățământ nici aceasta nu poate fi impusă. Este interesant că d-l Paul Dan Octavian insistă, nejustificat de textul original, pe "frecvența la cursuri" ca fiind "esențială". În definitiv, absența este și ea o măsură a interesului manifestat de cursant, care se autoelimină astfel în modul cel mai firesc. (n.t.)

¹⁷ Nivelul de pregătire este cel mai adesea relevant de nivelul examenului de absolvire. (n.t.)

¹⁸ "Maniera judicioasă" nu poate fi înlocuită de "marea seriozitate". Diferențele se află atât la nivelul de abordare a problemelor cât și la cel al soluțiilor operate. (n.t.)